

Прва детска амбасада во светот Меѓаши

Кон заштита и промоција на детските права

Политики и алатки за промовирање на основните права на безбедност,
сигурност и заштита на детето во училишната средина

Овие материјали/производи се финансирани од Владата на Шведска. Одговорноста за содржината целосно ја сноси авторот. Владата на Шведска не мора да го споделува изразените ставови и толкувања.

Декември, 2019 година

ИМПРЕСУМ

ЦИП

СОДРЖИНА

Предговор	7
1. Вовед и Протокол за постапување во случај на насилство	9
Вовед.....	11
1. Протоколот за постапување во процесот на превенција и заштита на децата од злоупотреба и занемарување	12
Индикатори на злоупотреба и занемарување на деца	12
Индикатори на физичка злоупотреба на деца.....	12
Индикатори на сексуална злоупотреба на деца	13
Индикатори на емоционална злоупотреба на деца	14
Индикатори на занемарување на деца.....	15
Постапување при злоупотреба и занемарување на децата	16
2. Препознавање на злоупотребата и занемарувањето.....	16
Откривање	16
Консултации и проценка на злоупотребата и ризикот од злоупотреба	17
Документирање на состојбата на детето и околностите во однос на злоупотребата /занемарувањето	18
3. Сомневање за злоупотреба и занемарување	18
Пријавување на сомневање за злоупотреба и занемарување до ЦСР	18
Кога да се причека со пријавувањето?	18
Пријавување на сомневање за злоупотреба и занемарување до Полицијата или до Јавното обвинителство	19
4. Проценка на состојбата, потребите и ризикот од злоупотреба/занемарување на детето и семејството по пријавување на случајот во ЦСР.....	19
Физичка злоупотреба	22
Сексуална злоупотреба	22
Емоционална (психолошка) злоупотреба и занемарување	23
Занемарување.....	23
Експлоатација	23
2. Предлог акциски план за намалување насилство	29
3. План за реагирање во вонредни ситуации	41

* * *

Првата детска амбасада на светот Меѓаши од Македонија (ПДАС Меѓаши) работи со „визија која е посветена за поправеден свет за секое дете и го следи мотото дека сите идеали на светот се побезначајни од солзите на едно дете.“

Користењето и примената на овие политики за заштита на децата се начини на кој ПДАС Меѓаши потврдува и дава сигурност дека се во согласност со меѓународните документи, норми и стандарди кои се однесуваат на заштита и унапредување на правата на детето, притоа следејќи ги позитивните законските регулативи и нормативно-правните документи, концепции, кои се однесуваат на воспитно – образовниот систем во нашата држава.

Материјалот е структуриран во 4 елементи/поглавја, усогласен е со меѓународните документи, инструменти и стандарди за заштита на децата и нивните права, пилотиран е во неколку основни училишта и е во согласност со Законот за основно образование, „Службен весник на РСМ“, бр. 161 од 5. 8. 2019, чл. 5 и чл. 66.

Во делот на превенција можат да се од корист понудените, веќе изготвените алатки, инструменти, процедури, индикаторите на видовите насилства, злоупотреба, занемарување, особено затоа што во нивната изработка биле вклучени повеќе релевантни институции, согласно со меѓународните документи, а се пилотирани/тестирани во неколку основни училишта.

Освен за превенција, понудените содржини во Брошурата можат многу да помогнат во развивање на концепциски документи, подзаконски акти, развивање превентивни програми, бидејќи дефинираат видови насилства, злоупотреба, занемарување, даваат насоки како се работи на позитивна дисциплина во училиштата, позитивна родителска дисциплина, соработка со родителите и слично.

Пријавувањето, постапката за пријавување и заштита на ученик-жртва на која било од формите насилство од злоупотреба и занемарување, се утврдуваат со подзаконски акт (протокол) за кој е надлежно Бирото за развој на образованието. Овој материјал е во фаза на изработка, а понудениот материјал во брошурата може да помогне во негово финализирање. Во делот на пријавување, како и во делот на превенција и постапка, справување од насилство - може да даде позитивни насоки и исходи.

Во член 5 од Законот за основно образование, „Службен весник на РСМ“, бр. 161 од 5. 8. 2019, се вели: - Заштита од дискриминација и промоција на еднаквоста во став 4 се наведува „вработените од ОУ се должни да промовираат еднаквост и праведност помеѓу сите ученици и активно да се спротивставуваат на сите облици на дискриминација и насилство“.

Во превентивни мерки и насоки се и превентивните програми кои нудат насоки за градење на тимови, потоа како тимот изработува програма, во програмата има дефинирани видови на насилства по злоупотреба и занемарување, разни видови активности, работилници, техники, методи, како да се зајакне соработката со родителите и позитивната дисциплина, клима и соработката во училиштето.

Објаснети се поимите/појавите/постапките за позитивна дисциплина и позитивно родителство, позитивната дисциплина во училиштето, поим, карактеристики, стилови и развојот на личноста на детето, комуникација родител-дете (важен аспект на позитивната дисциплина), вештината јас говор - како јазик на прифаќање.

Протоколи за постапување – примери на децата коишто се злоупотребувани и занемарувани.

Исто така, во процесот за превенција и заштита од природни непогоди, опишани се конкретни упатства, насоки, правила (евакуација), соработка со други релевантни институции, министерства.

Овој материјал/брошура дефинира некои политики, процедури/алатки кои се воспоставени во праксата/училиштата и кои можат да помогнат во работата на наставниците, стручните служби и другите органи и тела или субјекти вклучени во воспитно-образовниот процес, кон заштита и промоција на детските права, градење на култура за безбедно и сигурно училиште, како и во градењето на мировното образование во образовно-воспитниот систем.

Согласно горенаведеното, овој материјал/брошура може да најде позитивна примена во училиштата, како и во институциите кои работат на промовирање, остварување на основните права на безбедност, сигурност и заштита на правата на децата.

Изработил, Софка Коцева

Советник во Бирото за развој на образование

25. ноември 2019 година

ПРЕДГОВОР

Идејата дека насилството кон децата треба и мора да биде спречено е релативно нова: првите документи поврзани со заштитата на децата од насилство датираат од крајот на 19. век, а дури во 20. век доаѓа до ширење на ставот дека насилството врз децата мора да биде спречено, односно казнувано и адекватно третирано.

Досегашните искуства покажуваат дека во Македонија проблемот со насилното однесување се игнорира или решение најчесто се бара во ангажирање на професионални агенции за обезбедување кои го „чуваат“ училиштето. Бројот на инциденти и тепачки можеби се намалува на овој начин, но сепак тоа е далеку од решавање на проблемот кај останатите видови насилно однесување. Во третирањето на проблемот важно е да се вклучат сите членови од заедницата, а особено младите, во развојот и поставувањето на механизми за решавање на проблемот со насилството, преку континуирано намалување на неговите димензии, откривање на причините и подобро справување со последиците. Знаењата добиени од истражувањата на состојбите и нивното поврзување во акции што се осмислени и реализирани од децата заедно со возрасните, можат да се употребат за развивање политика и ефективни интервенции за намалување на насилството во училиштата.

Една од причините е што децата се опкружени со насилство, е тоа што ние, возрасните, реагираме на нив само кога се случуваат повреди и физичко насилство. Насилните деца и возрасни добиваат многу поголемо внимание и насловни страни во медиумите, а детето кое освоило математичка награда добива три реда на последната страница во медиумот. Истражувања покажуваат дека родителите поминуваат десет минути на ден со своите деца. Тие во тие 10 минути не можат да се справат со ништо, а камоли да разговараат со децата што значи насилството. Сајбербулингот, исто така е во пораст, особено затоа што децата, кои немаат доволно внимание дома, можат анонимно од својата соба да навредуваат, исмејуваат други деца и да ја задоволуваат својата потреба за важност.

Токму поради тоа, оваа брошура, ќе придонесе за превенција за насилството и кај децата, и кај родителите, но и кај наставниот кадар преку системски пристап во работата со овие три групи.

Дополнително, познавањето на протоколот, принципите на позитивна дисциплина и позитивно родителство, како и плановите за реагирање во итни ситуации, но и предлог акциските планови, треба да претставуваат појдовна основа за развивање на свеста и прв чекор за намалување на насилството.

Информациите кои се пласирани во оваа брошура се дел од проектот на Меѓаши со Save the Children Косово.

Проф. д-р Софија Георгиевска

1. ВОВЕД И ПРОТОКОЛ ЗА ПОСТАПУВАЊЕ ВО СЛУЧАЈ НА НАСИЛСТВО

ВОВЕД

Сите деца имаат право на среќно и безбедно детство, кое им го гарантира Конвенцијата на Обединетите нации за правата на детето, која претставува универзално најприфатен документ во историјата на човековите права. Конвенцијата нуди рамка и насока за целосна заштита и развој на потенцијалите и капацитетите на секое дете, а државата, како нејзин потписник, е одговорна во најголема мера да обезбеди неопходни услови за развој на децата и за унапредување на нивните права, ставајќи ги децата во фокусот на системот за социјална заштита.

Насилството врз децата е еден од најсериозните проблеми кои го загрозуваат нивниот развој, здравјето и добросостојбата, основните права, достоинството и можат да го доведат во прашање детскиот живот. Тоа се случува насекаде, во домот, училиштата или другите институции за детска грижа, на улиците. Голем дел од насилството врз децата останува скриено. Децата се плашат да го пријават заради стравот и поврзаноста со насилникот или затоа што насилството не го сметаат за нешто погрешно или невообичаено, туку како оправдана и неопходна казна за своите постапки. Децата жртви на насилство може да се чувствуваат виновни и да веруваат дека го заслужиле. Низ историјата, но и денес во различни култури физичкото казнување било и сè уште е еден од начините за дисциплинирање и воспитување на децата како во семејствата така и во училиштата.

За жал, децата во училиштата не ретко се запустени и изложени на разни видови телесно, психичко и сексуално казнување и злоупотребување, кои водат до долготрајни последици во нивниот развој и до кршење на нивните права. Во последнава деценија, насилството над децата се смета за една од најштетните и најопасните појави во детството на многу деца ширум светот. На фреквенцијата на оваа појава укажуваат речиси сите наоди и препораки од релевантните институции. Со оглед на изолираноста на овој проблем, недоволно се знае и се зборува за степенот на зачестеност на насилството, неговите видови и причините за неговото настанување во училиштата во Република Македонија.

1. ПРОТОКОЛОТ ЗА ПОСТАПУВАЊЕ ВО ПРОЦЕСОТ НА ПРЕВЕНЦИЈА И ЗАШТИТА НА ДЕЦАТА ОД ЗЛОУПОТРЕБА И ЗАНЕМАРУВАЊЕ

Заштитата на децата е процес кој е комплексен, но истовремено и единствен и при тоа обединува повеќе ресорни министерства во заедничко постапување. Како една од стратешките определби на Министерството за труд и социјална политика, формирана е посебна работна група за изготвување на Општиот протокол за превенција и заштита на децата од злоупотреба и занемарување, составена од претставници од релевантните ресорни министерства (социјална заштита, здравство, образование, правосудство, полиција), невладини здруженија, Народен правобранител и меѓународни организации – СЗО и УНИЦЕФ.

Сите форми на насилство, злоупотреба и занемарување на децата, кои потенцијално го загрозуваат или го нарушуваат физичкиот, психичкиот и моралниот интегритет на личноста на детето, претставуваат повреда на основните права на детето содржани во Конвенцијата на Обединетите нации за правата на детето, а тоа претставува правото на живот, опстанок и развој.

Со меѓународните договори, Република Македонија се обврзува да ги преземе мерките за спречување и да обезбеди заштита на детето од сите облици на насилство во семејството, во институциите и во пошироката општествена заедница.

Главна цел на Општиот протокол е воспоставување ефикасно и координирано постапување помеѓу надлежните ресори и другите учесници при заштита на децата од злоупотреба и занемарување, во кој се содржани видовите, начинот и содржината на соработката и кој ќе овозможи примена на соодветни, развојно специфични интервенции, закрепнување и ќе обезбеди услови за натамошен безбеден развој на детето.

Воедно, Општиот протокол треба да придонесе и за развојот и ширењето на мрежата на стручни, мултидисциплинарни тимови за откривање на деца жртви на злоупотреба и занемарување на институциите на локално ниво, а потоа примена на обединетиот модел на работа на овие тимови во локалните заедници широм земјата.

ИНДИКАТОРИ НА ЗЛОУПОТРЕБА И ЗАНЕМАРУВАЊЕ НА ДЕЦА

Злоупотребата и занемарувањето на децата може да имаат различни форми. „Злоупотреба“ значи активно повредување на детето, или депривирање на детето од емоции и прифаќање а „занемарување“ значи пропуст да се преземе грижа за детето.

Првата индикација дека детето е можеби злоупотребувано и има потреба од заштита може да биде набљудувањето на односот помеѓу родителот/старателот и детето.

Во натамошниот текст ќе ги претставиме основните индикатори за злоупотреба и занемарување на децата. Иако постојат 4 основни категории на злоупотреба и занемарување, вклучувајќи и експлоатација на деца, секој засебен случај може да биде комбинација на секоја од нив.

ИНДИКАТОРИ НА ФИЗИЧКА ЗЛОУПОТРЕБА НА ДЕЦА

Знаци набљудувани кај детето

- » Нејасни или необјасливи модринки и нагмечувања на покриените делови од телото: на стомакот, грбот, задната страна на натколениците и потколениците;
- » Лузни;

- » Црвенило и модринки со различна боја, во форма на предмет (јаже, појас, дланка, стап);
- » Искубана коса, заби што недостасуваат;
- » Каснатини;
- » Изгореници чиј настанок не може да се објасни:
  - » од цигари;
  - » од потопување во врела течност: во вид на ракавица, во вид на чорапа;
  - » од електрична струја;
- » Скршеници, исчашувања или повреди на глава што не можат да се објаснат;
- » Труења со отрови, корозивни средства, психоактивни супстанции;

Однесувања набљудувани кај детето:

Детето може да има:

- » страв од физички контакт со возрасни;
- » страв од родител или друг член на семејството;
- » исплашено од плач на други деца;
- » лесно се штрекнува на дразби;
- » покажува екстреми во однесувањето – агресија или повлекување;
- » прекумерно е анксиозно;
- » лесно приоѓа на возрасни и непознати;
- » не дозволува да биде прегледано;
- » не поднесува физички контакт или допир;
- » бега од дома;
- » не може да воспостави добар однос со врстници;
- » има ниска самопочит;

Однесувања набљудувани кај возрасниот

Возрасниот може да биде:

- » лут, нетрпелив, често да губи контрола врз однесувањето;
- » се чини несигурен во поглед на состојбата на детето;
- » го смета детето за лошо или причина за неговите животни проблеми;
- » има отпор кон разговор за состојбата на детето или за семејството;
- » на прашањата гледа со сомнеж;
- » користи начини на дисциплинирање несоодветни за возраста на детето, состојбата или ситуацијата;
- » дава нелогични, контрадикторни, неуверливи објаснувања, или никакви објаснувања за повредите;
- » -не покажува доволно разбирање за нормалниот детски развој, има очекувања од детето несоодветни за возраста;

ИНДИКАТОРИ НА СЕКСУАЛНА ЗЛОУПОТРЕБА НА ДЕЦА

Знаци набљудувани кај детето

Физички докази за сексуална злоупотреба се ретки. Честопати кога се во прашање мали деца, не станува збор за сексуален однос, туку за сексуални допири кои не мора или ретко оставаат траги. Онаму каде што има физички знаци, тие можат да бидат:

- » искината, крвава или извалкана облека;
- » болка или чешање во предел на гениталните органи или грлото, тешкотии при одење по нужда, или при голтање;
- » модринки, крвавење или оток на гениталната, оралната или аналната регија;
- » вагинален исцедок;
- » стомачни болки, главоболки, или други психосоматски поплаки;

Однесувања набљудувани кај детето:

- » користи зборови со сексуални изрази или цртежи со сексуални содржини;
- » обилно фантазира;
- » покажува страв во затворен простор;
- » дава отпор при соблекување или менување пелени;
- » обилно мастурбира;
- » покажува заводливо однесување;
- » покажува прерано и несоодветно разбирање на сексуалното однесување;
- » покажува несоодветно, необично или агресивно сексуално однесување со врсници или играчки;
- » има сексуални преокупации кон другите и кон себе си;
- » престанало со контрола на мокрењето и дефекацијата;
- » има нарушување во исхраната;
- » има стравови или присилно однесување (постојано миење, капење, пресоблекување)
- » има проблеми со концентрацијата и учењето или пад на школскиот успех;
- » покажува несоодветно однесување: самодеструктивно однесување (самоповредување, употреба на алкохол, дрога, бегање од дома, обиди за самоубиство);
- » има проблеми со спиењето како што се ноќни кошмари, страв од заспивање и долготрајно спиење;

Однесувања набљудувани кај возрасниот:

- » возрасниот може да доминира, но емоционално да е слаб;
- » укажува на брачни или релациски тешкотии со возрасни;
- » укажува на сопствената социјална изолација, осаменост;
- » се потпира на детето и емоционално и физички;
- » го држи детето и го допира на несоодветен начин;
- » ги обвинува другите за животните проблеми, вклучително и детето за сексуализирано однесување;

ИНДИКАТОРИ НА ЕМОЦИОНАЛНА ЗЛОУПОТРЕБА НА ДЕЦА

Однесувања набљудувани кај детето

Изгледот на детето може да биде уреден и при тоа да нема знаци кои укажуваат на тежината на проблемот. Детето може да изгледа чисто, добро негувано и добро ухрането. Изразот на лицето може да укажува на тага, нерасположение, срамежливост или воздржана лутина.

Однесувања набљудувани кај детето:

- » се прикажува послушно, пасивно, срамежливо;
- » покажува епизоди на агресивност, бес и лутина;
- » има страв од неуспех, има тешкотии во концентрација, учење и лесно се откажува;
- » има негативен однос кон себе си;
- » постојано се извинува;
- » плаче без провокација;
- » постојано бара внимание од возрасниот;

Однесувања набљудувани кај возрасниот:

- » го обвинува или понижува детето јавно и во домот;
- » не го успокојува детето кога е уплашено и вознемирено;
- » другите деца во семејството ги третира поинаку и подобро, покажувајќи повеќе прифаќање и помалку критика;
- » детето го опишува на деградирачки начин: глупаво, лошо, проблематично и предвидува негов неуспех;
- » го смета детето одговорно за родителските проблеми и разочарувања;
- » го поистоветува детето со другите во семејството што не ги сака;

ИНДИКАТОРИ НА ЗАНЕМАРУВАЊЕ НА ДЕЦА

Знаци и однесувања набљудувани кај детето

- » пониска тежина, дехидрираност, изнемоштеност, отечен стомак;
- » покажува подобрување на застојот во развојот како одговор на добра стимулација и грижа;
- » покажува знаци на депривација: црвенило во генитално-аналната регија, проливи, повраќање, анемија, повторувачки респираторни проблеми;
- » постојано е валкано, или несоодветно облечено за временските прилики, со искинати алишта;
- » често е жедно и гладно;
- » често е уморно и истоштено;
- » бара физички контакт и внимание;
- » ја презема улогата во возрасен или родител;
- » нема соодветна медицинска и стоматолошка заштита;

Однесувања набљудувани кај возрасниот:

- » одржува хаотичен живот во домот со малку грижа за личните потреби;
- » не го надгледува детето во подолги временски периоди, ниту кога е изложено на потенцијално опасни дејства;
- » го остава детето на грижа на несоодветни лица;
- » му дава на детето несоодветна храна, пијалаци, лекови;
- » постојано го носи детето рано во градинка/училиште и го зема доцна;
- » останува незаинтересиран/а за напредувањето на детето, недостапен/на е на телефон, и не се одсива на повици за разговор во врска со детето;
- » го експлоатира детето или го изложува на преголема работа;
- » покажува апатичност и рамнодушност;

ПОСТАПУВАЊЕ ПРИ ЗЛОУПОТРЕБА И ЗАНЕМАРУВАЊЕ НА ДЕЦАТА

Заштитата на децата од злоупотреба и занемарување е сеопфатен процес во кој учествуваат институции и професионалци од различни ресори – социјална заштита, полиција, здравство, образование, правосудство, граѓански организации, Народен правобранител и други учесници. Сите овие чинители симултано учествуваат во тој процес или се надоврзуваат во своите дејности, секој постапувајќи во рамки на надлежностите. Но соработката меѓу нив е клучна за да се осигури нивната синхронизирана активност и добро да се дефинираат улогите за 1. да се спречи злоупотребата и занемарувањето, да се истражи случајот и да се обезбедат докази ; 2. да се преземат мерки за социјална заштита и грижа за детето.

Постапувањето при злоупотреба и занемарување на децата подразбира: 1. Препознавање на злоупотреба и занемарување на децата од страна на стручните лица, преку директно откривање или препознавање на индикаторите за ЗЗД; 2. Сомневање за злоупотреба и занемарување; 3. Пријавување на злоупотребата и занемарувањето, како и сомнежот за злоупотреба и занемарување во Центарот за социјална работа, полиција или Јавно обвинителство.

Координацијата на целиот процес треба да ја извршува надлежниот Центар за социјална работа, како основна служба за заштита на децата и како орган за обезбедување старателство.

2. ПРЕПОЗНАВАЊЕ НА ЗЛОУПОТРЕБАТА И ЗАНЕМАРУВАЊЕТО

ОТКРИВАЊЕ

Откривањето е првиот чекор кон заштита на децата од злоупотреба и занемарување. Тоа е најчувствителниот дел од целиот процес и од него зависи натамошниот тек и исход на заштитата на детето. Откривањето најчесто го вршат лицата кои професионално се грижат за децата, особено стручните лица во образованието, здравствената заштита и во другите средини во кои децата престојуваат (негувателите, наставниците, психолозите, педагозите, лекарите, медицинските сестри, социјалните работници и др.).

Злоупотребата и занемарувањето се откриваат најчесто на следните два начини:

а) Со директно соопштување/доверување од страна на детето за случајот/случаите на злоупотреба и занемарување на лице што му е блиско, или стручно лице кое директно поставува прашања врзани за злоупотребата и занемарувањето или индиректно, од страна на други лица кои имаат сознанија или сомнежи дека детето е злоупотребено (родители, блиски членови на семејството, соседи, наставници, педагози, психолози, врсници).

Негувателите во предучилишните установи, наставниците, училишните психолози и педагози, социјалните работници, здравствените работници, можат да бидат „личност од доверба“ на која детето и ги соопштило своите стравови, тајни или искази во врска со злоупотребата. Избраната личност е клучната личност во фазата на откривање и затоа е многу важно таа да биде сензитивна за сигналите и потребите на детето, да умее да пружи континуирана поддршка, сигурност и охрабрување, а истовремено активно да се ангажира во покренување на процес за заштита на детето, т.е. во пријавувањето на сомнението на надлежните органи, (особено Центарот за социјални работи, но и други органи, како: полиција, јавното обвинителство, народниот правобранител).

Ако детето ви се обрати како на лице од доверба во врска со доживеана злоупотреба или занемарување тогаш...:

- » Најдете тивко место за да можете да слушате;
- » Слушајте на мирен, непроценувачки начин;
- » Слушајте го детето, наместо директно да го прашувате;
- » Детето не смее да се принудува да дава информации, да се испитува или да му се даваат лажни уверувања за потполна доверливост;
- » Убедете го детето дека она што се случило не било негова вина;
- » Никогаш не прекинувајте го детето додека се потсетува на важни настани;
- » Уважете ги чувствата на детето;
- » Кажете му дека ќе се обидете да помогнете;
- » Запишете што сте слушнале и што сте виделе;
  - а) колку е можно поточно наведете ги зборовите на детето;
  - б) користете зборови кои ги опишуваат нештата што ви ги кажува детето;

Забелешките и информациите чувајте ги доверливо и на сигурно. Стручното лице треба да му објасни на детето за обврската да се информираат другите служби.

Исто така, со систематско и рутинско распрашување од страна на стручни лица, здравствени работници, педагози и психолози, за евентуално постоење на насилство врз децата можат да се добијат потврдни податоци. Во тој случај, натамошното распрашување треба да се води согласно принципите за заштита на детето од ретрауматизирање и истовремено добивајќи податоци за она што го преживува детето.

б) Препознавање на физички знаци на повреда на детето, или препознавање на психолошки знаци и знаци во однесувањето на детето кои укажуваат на можна злоупотреба и занемарување на детето.

Врз основа на постоење на физички знаци на повреда на детето, или постоење на психолошки знаци и знаци во однесувањето на детето, стручните лица како што се наставниците, педагозите, психолозите, здравствените работници и др. треба да пристапат кон посистематско распрашување за настанокот на повредите и манифестациите во однесувањето кои укажуваат на можна злоупотреба и занемарување.

При препознавањето дали се работи за злоупотреба и запоставување, потребно е стручните лица да ги согледаат сите постоечки факти и целокупната ситуација на детето и семејството на детето, со оглед на тоа што не постојат специфични знаци и симптоми врз основа на кои со потполна сигурност можеме да тврдиме дека се работи за злоупотреба/занемарување на детето (видете во соодветните квадрати со знаци за физичка, сексуална, емоционална злоупотреба и занемарување на детето).

КОНСУЛТАЦИИ И ПРОЦЕНКА НА ЗЛОУПОТРЕБАТА И РИЗИКОТ ОД ЗЛОУПОТРЕБА

Непосредно по откривањето или појавата на сомнение за злоупотреба и занемарување, стручното лице треба да изврши една или повеќе консултации:

- » **Консултација внатре во самата служба** со свои колеги кои се упатени во проблемот, но и со своите претпоставени. Оваа консултација не би смеела да го забави или одложи итното згрижување на повредите и симптомите на детето или преземањето мерки за итна заштита, доколку таквата постапка е потребна.

- » **Консултација со родителот/старателот** на детето околу злоупотребата, освен во ситуации кога таквата консултација директно би можела да ја загрози безбедноста на детето.
- » **Консултации со други служби**, за кои се претпоставува дека имаат сознанија за детето и семејството, можат да се извршат во случај на потреба (образовни, здравствени установи, Центарот за социјална работа, СОС служби и др.). Целта на овие консултации е да се приберат дополнителни податоци за детето и семејството, заеднички да се процени ризикот од злоупотреба и занемарување на детето и да се постигне договор за натамошните чекори кои ќе се преземат. Но ако условите не дозволуваат консултации од ваков вид неопходно е пријавување на случајот во надлежниот Центар за социјална работа.

ДОКУМЕНТИРАЊЕ НА СОСТОЈБАТА НА ДЕТЕТО И ОКОЛНОСТИТЕ ВО ОДНОС НА ЗЛОУПОТРЕБАТА /ЗАНЕМАРУВАЊЕТО

Откривањето на злоупотребата/занемарувањето во било кој сектор наметнува потреба од документирање на податоците поврзани со детето, видот на злоупотребата и сторителот на злоупотребата. Треба да се прибележи идентитетот на детето (име, презиме, матичен број, пол, возраст), придруженоста од страна на други лица, наведениот сторител на злоупотребата, околностите во кои се случила злоупотребата, состојбата на детето, опишување на евентуалните повреди на детето и неговото однесување, изјавите на детето врзани за настанот, изјавите на придружниците. Ако има можности треба да се направат фотографии на повредите, местото, кои би можеле да се користат во доказната постапка.

3. СОМНЕВАЊЕ ЗА ЗЛОУПОТРЕБА И ЗАНЕМАРУВАЊЕ

Во случај на сомневање за постоечка злоупотреба и занемарување на децата, без при тоа да има јасна информација за тоа, стручните лица кои доаѓаат во контакт со детето и со неговото семејство треба да го пријават случајот до Центарот за социјална работа или пак до полицијата, т.е. Јавното обвинителство.

ПРИЈАВУВАЊЕ НА СОМНЕВАЊЕ ЗА ЗЛОУПОТРЕБА И ЗАНЕМАРУВАЊЕ ДО ЦСР

Пријавување на случајот до Центарот за социјална работа следи по направен разговор со детето (интервју со детето) и добиени потребни податоци од семејството. Доколку постои сомневање за злоупотреба во рамки на семејството, тогаш стручното лице го известува незлоупотребувачкиот родител дека ќе го пријави случајот во ЦСР, доколку смета дека нема да се зголеми ризикот од натамошна злоупотреба на детето, т.е. повредување на детето.

Стручното или граѓанското лице кое пријавува сомневање за злоупотреба и занемарување на дете во ЦСР треба да пополни пријава во која ќе ги внесе податоците за детето и семејството кои му се познати и ќе ги образложи наодите и причините заради кои го пријавува случајот.

КОГА ДА СЕ ПОЧЕКА СО ПРИЈАВУВАЊЕТО?

Во некои случаи треба да се почека со пријавувањето, при постоење сомнеж за злоупотреба и занемарување на деца. Ако институцијата во која се јавува сомневање за злоупотреба има организиран и едуциран тим за заштита на децата од злоупотреба и занемарување кој откако тимски ги разгледал состојбите и заклучил дека се исполнети следниве состојби:

- » Ризикот од злоупотреба и занемарување на детето е низок;
- » Семејството на детето има капацитет да соработува и подготвено е да се менува во правец на подобра заштита на детето;
- » Институцијата има капацитет да се занимава со проблемите на детето и семејството;
- » Одлуката за одлагање на пријавувањето на случајот треба да ја донесе тимот на институцијата;

ПРИЈАВУВАЊЕ НА СОМНЕВАЊЕ ЗА ЗЛОУПОТРЕБА И ЗАНЕМАРУВАЊЕ ДО ПОЛИЦИЈАТА ИЛИ ДО ЈАВНОТО ОБВИНИТЕЛСТВО

Пријавување на сомневањето за злоупотреба и занемарување до полицијата или до Јавното обвинителство се врши доколку станува збор за дејства кои го загрозуваат животот или здравјето на детето и коишто претставуваат кривични дела што се гонат по службена должност. Тука спаѓаат **тешки телесни повреди на детето, закана по живот на детето и сексуална злоупотреба на детето**. Ваквите случаи се пријавуваат од страна на стручни лица, или пак граѓани или институции кои имаат сознанија за нив, до надлежните органи при МВР или до Јавното обвинителство. Притоа, треба да се внимава да се обезбедат или сочуваат доказите, доколку постојат, заради натамошна форензичка постапка, т.е. секоја инволвирана агенција да помогне во обезбедувањето докази.

Сите стручни лица по пријавувањето на сомневањето за злоупотреба и занемарување треба:

- » Активно да им помагаат на надлежните служби (на ЦСР, полицијата, Јавното обвинителство) во натамошната заштита на детето;
- » Да се одзват на повикот да учествуваат на состаноци за разгледување на ситуацијата на детето и семејството;
- » Да учествуваат во донесување одлуки за мерките на заштита и услугите што ќе им се пружат на детето и семејството;
- » Да го одржат контактот со детето и семејството, имајќи важна улога во процесот на опоравување на детето и прекинување на циклусот на насилство.

Полицијата и јавното обвинителство се должни да го заштитат идентитетот на стручното лице кое го пријавува случајот или треба да обезбедат правен совет за вклучените стручни лица.

4. ПРОЦЕНКА НА СОСТОЈБАТА, ПОТРЕБИТЕ И РИЗИКОТ ОД ЗЛОУПОТРЕБА/ЗАНЕМАРУВАЊЕ НА ДЕТЕТО И СЕМЕЈСТВОТО ПО ПРИЈАВУВАЊЕ НА СЛУЧАЈОТ ВО ЦСР

Центарот за социјална работа е клучната институција која ги прима пријавите за злоупотреба и занемарување на децата од секој можен извор (граѓанско лице, стручно лице, институција, НВО).

По пристигнување на пријавата за ЗЗД во ЦСР, неопходно е таа да се разгледа и да се процени дали се исполнети критериумите за отворање на случај на ЗЗД во центарот од страна на социјален работник. За таа цел најнапред се врши примарна проценка која има за цел да ја утврди состојбата на детето, ризикот од злоупотреба, и потребите на детето и семејството.

Чекор 1: Првична проценка/Тријажна проценка

Стручниот работник од ЦСР кој ја добива пријавата има задача да ги разгледа доставените информации, да провери дали постојат претходни пријави за детето и семејството во ЦСР и дали постои и придружна медицинска документација. Потоа неопходно е да воспостави контакт со подносителот на пријавата (родител, граѓанин, стручно лице, институција) и врз основа на сите податоци да изведе заклучок за натамошните дејства што ќе ги преземе: а) неотворање случај во ЦСР, б) Отворање случај во ЦСР, в) Преземање итна интервенција во врска со детето.

а) Неотворање случај во ЦСР

Овој исход е можен ако стручниот работник (социјален работник, психолог, педагог) во ЦСР заклучи дека критериумите за состојбите и околностите под кои се отвора случај во ЦСР не се исполнети, па притоа не се неопходни мерки за заштита на детето и планирање на интервенциите. Сепак, без оглед на фактот што не се отвора случај во ЦСР треба да се направи белешка и да се заведе пријавата во соодветен регистар.

б) Отворање случај во ЦСР

Ако стручниот работник утврди дека се исполнети стручните и законските критериуми за постоење на злоупотреба и занемарување на дете тогаш се отвора случај во ЦСР. Потребно е да се определи **одговорен стручен работник** во ЦСР, кој има задача да го координира натамошниот процес на заштита на детето.

в) Преземање итна интервенција

Ако стручниот работник утврди дека состојбата е алармантна, веќе во првата фаза на проценка потребно е да се преземат итни интервенции за заштита на детето, кои се одвиваат по итното разгледување на случајот, и размена на информации со полицијата, обвинителството и евентуално здравствени или други институции. Неопходно е зајакнување на заедничката соработка на случајот меѓу полицијата и Центарот за социјална работа во моментот кога е забележано потенцијално (или постои ризик од) кривично дело врз дете, заради усогласување на натамошните постапки и прибирањето докази.

Чекор 2: Детална проценка

По тријажната проценка, во која се именува **одговорен стручен работник** и стручниот тим, деталната проценка е следната фаза на проценката која има за цел да утврди:

- » Колкав е степенот на ризикот за детето?
- » Кои ризици за детето можат да се утврдат во тек на оваа фаза на постапката?
- » Дали постои опасност која го загрозува здравјето и развојот на детето?
- » Кои мерки на помош и заштита можат да му се пружат на детето и на семејството, т.е. на ненасилниот родител?

Проценката околу загрозеноста на детето се утврдува во сите ситуации во кои животот и здравјето на детето можат да бидат загрозени, без оглед дали се работи за ЗЗД, семејно насилство, неповолна здравствена, социјална или материјална положба на семејството, или некои други околности кои го попречуваат детето да го достигне соодветното ниво на здравје и развој. Таа треба да трае околу една недела, што е доволно време да се утврди состојбата и потребите на детето и на семејството, заради давање соодветни мерки на помош и заштита.

Низ оваа проценка треба да се опфатат следниве етапи во утврдувањето на состојбата и ризикот:

- » Опсервација и интервју со детето (согласно возраста на детето, психолошката состојбата на детето, однесувањето). **Стручниот работник** треба да поставува рутински прашања за злоупотребата/занемарувањето, за семејното насилство, во интервју насамо со детето и/или со незлоупотребувачкиот родител;
- » Собирање и анализирање на податоци од стручни лица од други служби со кои е стапено во контакт (здравствени, образовни, социјални установи, НВО);
- » Проценка на повредите нанесени на детето и натамошна проценка на ризикот на кој детето е изложено – определување на степен на ризик – **низок степен на ризик, среден степен на ризик и висок степен на ризик;**
- » Утврдување на мерки и услуги за заштита на детето во семејството;
- » Известување за резултатите од почетната проценка;
- » Други постапки специфични за службата;

Чекор 3: Сеопфатна проценка – консултативен состанок со други сектори

Доколку со почетната проценка се утврди дека детето е злоупотребено или занемарено во семејството или има опасност тоа да се случи, одговорниот стручен работник треба да закаже консултативен состанок со други сектори (ЦСР, полиција, здравствени служби, образовни институции и сл.). Целта на консултативниот состанок е пред сè размена на информации, договарање на чекори и синхронизирано постапување на различните служби за да се избегне ретрауматизирање на детето и да се забрза процесот на заштита на детето.

Кои состојби налагаат консултативен состанок со други сектори и служби?

- » Сите пријави за сексуална злоупотреба и тешка физичка злоупотреба наложуваат закажување на ваков состанок во раните фази на проценката, уште во фаза на почетна проценка;
- » Осигурување на безбедноста на детето за што е потребна соработка и договор од страна на повеќе служби;
- » Прибирање докази за судската постапка од страна на различни сектори, но истовремено треба да се заштити детето од ретрауматизирање низ повеќекратни распрашувања и прегледи;
- » Во случаи кога се наложува специјализирана проценка што подразбира форензичка проценка (судско-медицинска и судско-психијатриска проценка) заради нејзино планирање и усогласување;

Дефиниции за злоупотребата и занемарувањето

Општа дефиниција за злоупотребата и занемарувањето на децата

Општо земено, злоупотребата и занемарувањето на децата, се дефинираат како „која било форма на физичко и/или емоционално злоупотребување, сексуална злоупотреба, занемарување или занемарувачки третман или комерцијална или друг вид експлоатација, што потенцијално или реално предизвикува закана или штети по здравјето на детето, опстанокот, развојот или дигнитетот, во контекст на меѓусебен однос на одговорност, доверба или моќ“¹.

Во Светскиот извештај за насилство и здравје и во Извештајот на СЗО од Консултацијата за спречување на детската злоупотреба од 1999 година¹, идентификувани се четири вида злоупотреба и занемарување на децата:

- » физичка злоупотреба;
- » сексуална злоупотреба;
- » емоционална или психолошка злоупотреба;
- » занемарување.

ФИЗИЧКА ЗЛОУПОТРЕБА

Физичката злоупотреба на деца е дефинирана како намерна употреба на физичка сила врз детето, која предизвикува повреда, или пак постои веројатност да му наштети на детското здравје, опстанок, развој или дигнитет. Тоа вклучува удирање, тепање, клоцање, тресење, касање, давење, попарување, горење, труење и задушвање. Многу често, физичкото насилство врз децата во домот, всушност се врши со предмет за казнување. Најчестата причина за физичка злоупотреба е телесното казнување како дисциплинска мерка во „воспитувањето“ на детето.

Во физичка злоупотреба спаѓа и намерно предизвикување симптоми на болест кај детето од страна на родителите, старателите или другите возрасни кои се одговорни за детето, т.н. синдром на Минхаузен од близок (*Munchausen syndrome by proxy*).

СЕКСУАЛНА ЗЛОУПОТРЕБА

Сексуалната злоупотреба е дефинирана како вклучување на децата во сексуална активност, која детето целосно не ја сфаќа и разбира, за која не може да даде информирана согласност, или за која детето сè уште не е подготвено од развоен аспект, или пак друг вид дејства, со кои се нарушуваат законите или социјалните норми на општеството. Децата можат да бидат сексуално злоупотребени и од возрасни, меѓутоа и од други деца, кои (се барем 5 години постари) според нивната возраст и фаза на развој, се наоѓаат во положба во која се одговорни, ја имаат довербата на жртвата или пак имаат моќ над неа. *Тука може да биде вклучено, но не е ограничено на: „подведување или присилување на детето да се вклучи во незаконска сексуална активност; користење на детето за експлоатација во проституција или други незаконски сексуални практики; експлоатација на децата за порнографски изведби и материјали“.*

Во сексуална злоупотреба спаѓа: изложување на поглед и покажување порнографски слики, сликање на телото на детето, допирање на телото на сексуален начин, наведување на детето да го допира телото на возрасниот на сексуален начин, обид за сексуален однос и изведување на сексуален однос (анален, вагинален). Според тоа, сексуалната злоупотреба може да биде без телесен контакт и може да биде контактна (непенетрантна и пенетрантна).

¹ - Report of the consultation on child abuse prevention, 29-31 March 1999. Geneva, World Health Organization, 1999

ЕМОЦИОНАЛНА (ПСИХОЛОШКА) ЗЛОУПОТРЕБА И ЗАНЕМАРУВАЊЕ

Емоционалната или психолошката злоупотреба ги вклучува подеднакво изолираните случаи, како и континуираните неуспеси на родителот/старателот, со тек на време, да обезбеди опкружување соодветно на развојот на детето и негова поддршка. Сите дејства, кои можат да се подведат под оваа категорија, носат висока веројатност за наштетување на физичкото или менталното здравје на детето, или пак на неговиот физички, ментален, духовен, морален или социјален развој. Злоупотребата од овој вид вклучува: отфрлање, деградација, обвинување, заканување, заплашување, тероризирање, изолирање, корумпирање, дискриминирање или потсмевање; експлоатација и други нефизички форми на одбивање или непријателско постапување и непружање емоционални одговори.

ЗАНЕМАРУВАЊЕ

Занемарувањето ги вклучува подеднакво изолираните случаи, како и континуираните пропусти на родителот/старателот да обезбеди услови за соодветен развој и благосостојба на детето – кога родителот е во состојба тоа да го стори – во една или повеќе од следниве области:

- » здравствена заштита;
- » образование;
- » емоционален развој;
- » исхрана;
- » засолниште и безбедни животни услови.

Ова последното подразбира и пропуст во изведување на надзорот и заштита на детето од секаков вид повредување, во мерка во која тоа е изводливо.

Занемарувањето треба да се разликува од сиромаштија, кога родителите/старателите и покрај најдобрата желба не се во состојба да му пружат на детето она што му е развојно потребно.

ЕКСПЛОАТАЦИЈА

Комерцијалната или некој друг вид експлоатација на детето се однесува на користење на детето за работа, или за други активности, во корист на други лица. Овој вид злоупотреба го опфаќа детскиот труд, детската проституција, киднапирање на децата или трговија со деца заради експлоатација на детскиот труд или заради сексуална експлоатација. Овие дејства го нарушуваат детското физичко и ментално здравје, нивниот емоционален, социјален и морален развој и нивниот образовен процес.

Факти за злоупотребата и занемарувањето на децата

Зошто злоупотребата и занемарувањето на децата претставува јавно-здравствен и социјален проблем?

Затоа што се причини за смрт на децата, причини за нарушување на нивното физичко и ментално здравје, причини за долгорочни последици кои го нарушуваат детскиот развој. Злоупотребените деца честопати страдаат од физички повреди, како што се исеченици, крвни подливи, изгореници, скршеници. Злоупотребата и занемарувањето предизвикуваат стрес кој го нарушува раниот развој на мозокот. Екстремниот стрес може да ги наруши нервниот и имунолошкиот систем². Децата кои биле злоупотребувани или занемарувани во детството,

2 - Perry B. *Examining child maltreatment through a neurodevelopmental lens: clinical applications of the neurosequential model of therapeutics*. Trauma and loss, 2009, 4(4): 240–255.

подоцна, како возрасни се под поголем ризик да развијат здравствени проблеми³. Овие проблеми се однесуваат на алкохолизам, депресија, употреба на дроги, ризични сексуални однесувања, самоубиства, растројства во исхраната, како и некои хронични болести⁴.

КОИ ДЕЦА СЕ ПОД РИЗИК ОД ЗЛОУПОТРЕБА И ЗАНЕМАРУВАЊЕ?

Сите деца се изложени на можноста за злоупотреба и занемарување. Но, некои фактори можат да го зголемат ризикот од злоупотреба и занемарување, иако нивното присуство секогаш не значи дека ќе дојде до тоа. Според еколошкиот модел на фактори на ризик за насилство тие се поделени во следниве групи: индивидуални фактори, семејни фактори, фактори во заедницата и општествени фактори на ризик.

Индивидуалните фактори на ризик од страна на детето се: возраста (деца на возраст до 4 години се под најголем ризик за смрт и тешки повреди како резултат на злоупотреба и занемарување), попреченост (физичка и интелектуална), тежок темперамент на детето, хиперактивност. Семејните фактори на ризик се конфликтни брачни односи, високо ниво на стрес во семејството, семејно насилство, злоупотреба на алкохол и дроги од страна на семејните членови, семејна изолација и немање социјална поддршка, хронични здравствени проблеми на членовите на семејството. Фактори на ризик на ниво на заедницата и на ниво на општество се: сиромаштија, невработеност, високо ниво на насилство во заедницата, нееднаквости од различен вид кои создаваат средина која ги толерира злоупотребата и занемарувањето на децата.

РАМКА НА ПРОЦЕНКА НА РИЗИКОТ ЗА ЗЛОУПОТРЕБА И ЗАНЕМАРУВАЊЕ НА ДЕЦАТА И НИВНИТЕ СЕМЕЈСТВА

Кога се прави проценка дали детето е под зголемен ризик за ЗЗД потребно е да се земат предвид следниве фактори⁵:

ДЕТСКИ РАЗВОЈ

Здравје

- » Фактори на самото нарушување;
- » Соодветна здравствена заштита;
- » Соодветен раст, развој, физичка и психичка благосостојба;
- » Генетски фактори;
- » Редовна имунизација и редовни систематски прегледи;
- » Стоматолошка заштита;
- » Советување за сексуалноста и злоупотребата на супстанции соодветни за возраста;

3 - Felitti VJ, Anda RF, Nordenberg D, Williamson DF, Spitz AM, Edwards V, Koss MP, Marks JS. *Relationship of childhood abuse and household dysfunction to many of the leading causes of death in adults: The Adverse Childhood Experiences (ACE) Study*. American Journal of Preventive Medicine, 1998, 14:245–258.

4 - Ranyan D, Wattam C, Ikeda R, Hassan F, Ramiro L. *Child abuse and neglect by parents and caregivers*. In: Krug E, Dahlberg LL, Mercy JA, Zwi AB, Lozano R, editors. World Report on Violence and Health. Geneva, Switzerland: World Health organization; 2002. p.59-86.

5 - Преземено и адаптирано од „Devon partnership NHS, Child protection Protocol, Policy Number C 26, reviewed March 2008“.

Образование

- » Можности за игра и групна интеракција со деца;
- » Овозможен пристап до книги;
- » Овозможено усвојување на вештини и интереси;
- » Пројавување интерес на родителите за образовните активности, напредувањето и постигнувањата на детето;
- » Преземени мерки за откривање на посебни потреби кај детето;

Емоционален и бихејвиорален развој

- » Соодветен одговор на детето кон родителите/старателите;
- » Природа и квалитет на раното приврзување, карактеристики и темперамент на детето;
- » Прилагодување кон промени, одговор на стрес и соодветна самоконтрола;

Идентитет

- » Согледувањата на детето за себе и за своите способности;
- » Чувство на самопочит и адекватна слика за себе;
- » Чувство на прифатеност од семејството, врсниците и пошироката заедница;

Семејство и социјални односи

- » Способност на детето за емпатија и разбирање на другите;
- » Стабилни и топли односи со родителите/негувателите/старателите;
- » Односи со браќата и сестрите и врсниците соодветни за возраста;
- » Соодветен одговор на семејството на овие односи;

Социјално претставување

- » Ставот на детето кон сопствениот изглед и однесување;
- » Соодветност на начинот на облекување во однос на возраста, родот, културата и религиската припадност;
- » Одржување хигиена;
- » Совети на родителите/старателите за изгледот;

Грижа за себе

- » Усвојување на практични, емоционални и комуникациски вештини;
- » Вештини за облекување и самоисхрана;
- » Самодоверба и практични вештини кои овозможуваат развој на независност;
- » Поттикнување на усвојувањето вештини за разрешување проблеми;
- » Влијанието на нарушувања кај детето и други ранливости;
- » Социјални околности кои го засегаат развојот на вештини за самогрижа;

РОДИТЕЛСКИ КАПАЦИТЕТИ

Основна грижа

- » Обезбедување физичка, медицинска, стоматолошка нега на детето;
- » Обезбедување храна, засолниште, чиста и соодветна облека;
- » Соодветна лична хигиена;

Осигурување безбедност

- » Заштита од опасност и повредување;
- » Заштита од небезбедни возрасни и од други деца;
- » Заштита од самоповредување;
- » Препознавање опасни ситуации;

Емоционална топлина

- » Позитивно чувство кај детето дека е вреднувано и дека има сопствен идентитет;
- » Сигурен, стабилен и топол однос со возрасни;
- » Возрасни коишто обезбедуваат сензитивен соодветен одговор;
- » Демонстрирање топлина, пофалба и охрабрување;

Стимулација

- » Охрабрување и когнитивна стимулација;
- » Соодветен одговор на прашањата на детето во склад со нивото на јазичниот развој;
- » Поттикнување на играта и овозможување образовни постигнувања;
- » Охрабрување на успешноста и овозможување присуство на училиште;

Водство и граници

- » Покажување и моделирање на соодветно однесување кон детето;
- » Контрола на емоциите и интеракција со другите;
- » Поттикнување развој на внатрешен модел на морални вредности и совесност;
- » Развој на соодветно социјално однесување;
- » Овозможување истражувачки активности, учење и однос кој не е премногу заштитнички;
- » Граници кои вклучуваат социјално разрешување на проблеми, раководење со лутина и бес, ефикасна дисциплина и вообличување на однесувањето;

Стабилност

- » Обезбедување стабилно семејно опкружување кое овозможува развој на сигурно приврзување и оптимален развој;
- » Прилагодување на родителот кон напредокот во развојот на детето;
- » Одржување на контакти на детето со значајните возрасни;

СЕМЕЈНИ ФАКТОРИ И ОПКРУЖУВАЊЕ

Семејна историја и функционирање

- » Биолошки и психо-социјални фактори;
- » Кој живее во семејството и неговиот однос со детето;
- » Значајни промени во семејниот состав;
- » Искуството на детето со родителите;
- » Значајни животни настани и нивното значење за семејството;
- » Семејно функционирање, односи меѓу браќата и сестрите и влијанието врз конкретното дете;

Родителски силни страни и слабости

- » Односи помеѓу разделените/разведените родители;
- » Поширок семеен систем: кој го сочинува и кои се нивните улоги и важност за семејството;
- » Други значајни личности за семејството вон кругот на роднини: кој ги сочинува и кои се нивните улоги и важноста за семејството;

Домување

- » Постоење на основните потреби како што се вода, греење, санитарен јаз, кујна;
- » Организација на спиењето, хигиената и безбедноста во домот;
- » Дали се соодветни на возраста на детето и другите членови на семејството;
- » Дали има членови со попреченост во семејството;

Вработување

- » Кој работи во семејството, и односот кон другите;
- » Погледите на семејството кон работата и работниот статус;
- » Влијание врз детето;

Приходи

- » Достапни, одржливи приходи;
- » Корисници на некаква помош;
- » Дали приходите ги задоволуваат потребите на семејството;
- » Соодветно користење на ресурсите;
- » Финансиски тешкотии кои го засегнуваат детето;

Семејна интеграција

- » Заедницата во која семејството живее и нејзиното влијание врз детето и семејството;
- » Степен на изолација или интеграција со групи на врсници, пријатели, социјални врски и нивното значење;
- » Ресурси во заедницата;
- » Служби и можности достапни во заедницата;
- » Обезбедување на примарна здравствена заштита, дневна грижа, училиште, транспорт, продавници и активности за забава;
- » Пристапност кон ресурсите и влијанието на семејството и сите негови членови;

2. ПРЕДЛОГ АКЦИСКИ ПЛАН ЗА НАМАЛУВАЊЕ НА НАСИЛСТВО

VI ТЕМА –
НАСИЛСТВО
ВО РЕЛАЦИЈА
НАСТАВНИК –
УЧЕНИК

- » Политики и процедури
- » Капацитети и компетенции на наставници, родители и ученици
- » Реализирање активности од наставници, родители и ученици

V ТЕМА –
ДЕМОКРАТСКО
УЧЕСТВО НА
УЧЕНИЦИТЕ ВО
УЧИЛИШТЕТО

- » Политики и процедури
- » Капацитети и компетенции на наставници, родители и ученици
- » Реализирање активности од наставници, родители и ученици

IV ТЕМА –
ОДРЖУВАЊЕ И
ДОПОЛНУВАЊЕ НА
ВОСПОСТАВЕНИТЕ
КРИТЕРИУМИ И
ПРАКТИКИ

- » Политики и процедури
- » Капацитети и компетенции на наставници, родители и ученици
- » Реализирање активности од наставници, родители и ученици

III ТЕМА –
СОРАБОТКА СО
ИНСТИТУЦИИ

- » Политики и процедури
- » Капацитети и компетенции на наставници, родители и ученици
- » Реализирање активности од наставници, родители и ученици

II ТЕМА –
БЕЗБЕДНОСТ ВО
УЧИЛИШТЕТО И
СОРАБОТКА СО
РОДИТЕЛИ

- » Политики и процедури
- » Капацитети и компетенции на наставници, родители и ученици
- » Реализирање активности од наставници, родители и ученици

I ТЕМА –
БУЛИНГ

- » Политики и процедури
- » Капацитети и компетенции на наставници, родители и ученици
- » Реализирање активности од наставници, родители и ученици

ПРЕДЛОГ АКЦИСКИ ПЛАН ЗА НАМАЛУВАЊЕ НА НАСИЛСТВО

Врз основа на спроведени разговори со групи ученици, родители и наставници предложени се следните три теми кои е неопходно да се адресираат во текот на следната календарска година: меѓуврсничко насилство, безбедност во училиштето и соработка со институции во насока на детекција и превенција на насилство.

I ТЕМА – БУЛИНГ				ВРЕМЕНСКА РАМКА
АКТИВНОСТИ	ПОДРАЧЈА НА ИНТЕРВЕНЦИЈА			
	А. Политики и процедури	Б. Капацитети и компетенции на наставници, родители и ученици	В. Реализирање активности од наставници, родители и ученици	
I.1. Протокол за реагирање во ситуации на врсничко насилство (булинг)	Развивање протокол за реагирање во ситуации на врсничко насилство кој ќе дефинира постапки кои се однесуваат на пријавување, постапување со жртвата, сведоците и лицето/групата што вршат насилство, и мерки за понатамошно следење и санкционирање на насилството	Претставување на протоколот на сите чинители во училиштето (усна презентација, дискусија и доставување на копија во хартиена форма)	Истакнување на протоколот на јавни места во училиштето, постапување според протоколот	
ОДГОВОРНИ ЛИЦА	Директор, претставници на стручна служба, наставник од предметна и наставник од одделенска настава (координатори на активностите за намалување на насилството во училиштата), родител на ученик од предметна и родител на ученик од одделенска настава	Класни раководители и стручна служба	Стручна служба Сите во училиштето	

<p>II. Превенција на булинг</p>	<p>Вклучување обуки и учество во проекти за препознавање и реагирање во ситуации на врсничко насилство (булинг) во годишната програма на училиштето</p>	<p>1. спроведување обуки (интерни - според програмата за ОЖВ и други екстерни - со надворешни експерти) за сензибилизација за:</p> <ul style="list-style-type: none"> » насилство » човекови права и права на децата » ненасилна комуникација <p>2. вклучување во проекти за</p> <ul style="list-style-type: none"> » врсничка медијација » разрешување конфликти, со особен акцент на булинг » инклузија на лица со попреченост со наставници, родители и ученици <p>3. зајакнување на резилиентноста на учениците</p> <p>4. вклучување на стручната служба во тренинзи за давање советодавни услуги на учениците иницијатори на булинг</p>	<p>Спроведување полугодишна/годишна програма за превенција на булинг во рамки на класните/одделенските активности и воннаставните активности</p>	
<p>ОДГОВОРНИ ЛИЦА</p>	<p>Директор, стручна служба</p>	<p>Координатори на програмата за намалување на насилството</p>	<p>Класни раководители, стручна служба</p>	

III ТЕМА - СОРАБОТКА СО ИНСТИТУЦИИ				
ПОДРАЧЈА НА ИНТЕРВЕНЦИЈА				
АКТИВНОСТИ	А. Политики и процедури	Б. Капацитети и компетенции на наставници, родители и ученици	В. Реализирање активности од наставници, родители и ученици	
			ВРЕМЕНСКА РАМКА	
III.1. Соработка со институции во општината	<p>Воспоставување план за соработка со институциите и организации на локално ниво (Државниот просветен инспекторат, Бирото за развој на образованието, Центар за социјална работа Гази Баба, Полициска станица, Прва детска амбасада во светот – Меѓаши, Советници/комисија за образование при општината, Развојно советувалиште, Психотерапевт, Дефектолог и др.) во насока на превенција и намалување на насилството во училиштето како и распределба на одговорности при давање помош</p>	<p>Претставување на планот на сите чинители во училиштето</p> <p>Претставување на одговорностите, задолженијата и искуствата во насока на превенција и намалување на насилството во училиштето на разните институции и организации</p>	<p>Доследно спроведување на планот</p> <p>Организирање предавања, дебати и работилници во или во училиштето на кои наставниците, родителите и учениците ќе се запознаат со работата и одговорностите на различните институции и организации</p> <p>Спроведување заеднички акции за грижа кон заедницата</p>	
III.2. Соработка со училишта во општината и државата	<p>Изработка на план за размена на искуства на училиштата од спроведување на програмата за превенција и намалување на насилството во училиштата</p>		<p>Формирање мрежа на соработка за размена на искуства преку електронски платформи и директен контакт</p>	
ОДГОВОРНИ ЛИЦА	<p>Директор, стручна служба, одговорни наставници-координатори на активностите за намалување на насилството, ученици-претставници на училишната заедница</p>	<p>одговорни наставници-координатори на активностите за намалување на насилството, ученици-претставници на училишната заедница</p>	<p>одговорни наставници-координатори на активностите за намалување на насилството сите во училиштето</p>	

IV ТЕМА – ОДРЖУВАЊЕ И ДОПОЛНУВАЊЕ НА ВОСПОСТАВЕНИТЕ КРИТЕРИУМИ И ПРАКТИКИ				ВРЕМЕНСКА РАМКА
АКТИВНОСТИ	ПОДРАЧЈА НА ИНТЕРВЕНЦИЈА			В. Реализирање активности од наставници, родители и ученици
	А. Политики и процедури	Б. Капацитети и компетенции на наставници, родители и ученици		
I.1. Одржување на воспоставените критериуми и практики	Писмено документирање и детална разработка на сите критериуми, процедури, кодекси и правилници во училиштето	Претставување на протоколите на сите чинители во училиштето (усна презентација, дискусија и доставување на копија во хартиена верзија)		Доследно постапување според пишаните документи
ОДГОВОРНИ ЛИЦА	Директор, претставници на стручна служба, наставник од предметна и наставник од одделенска настава (координатори на активностите за намалување на насилиството во училиштата), родител на ученик од предметна и родител на ученик од одделенска настава	Класни раководители и стручна служба		Стручна служба Сите во училиштето
II. Дополнување на воспоставените критериуми и практики	Вклучување обуки и учество во проекти на теми по интерес за учениците и наставниците во годишната програма на училиштето	1. спроведување обуки со надворешни експерти за сензибилизација за: » сексуално насилство » социјална кохезија » права на децата » деца под ризик » тимска работа 2. зајакнување на резилентноста на учениците		Спроведување полугодишна/годишна програма за превенција и намалување на насилство и дискриминација
ОДГОВОРНИ ЛИЦА	Директор, стручна служба	Координатори на програмата за намалување на насилството		Класни раководители, стручна служба

V ТЕМА – ДЕМОКРАТСКО УЧЕСТВО НА УЧЕНИЦИТЕ ВО УЧИЛИШТЕТО		ВРЕМЕНСКА РАМКА
ПОДРАЧЈА НА ИНТЕРВЕНЦИЈА		
АКТИВНОСТИ	А. Политики и процедури	Б. Капацитети и компетенции на наставници, родители и ученици
	В. Реализирање активности од наставници, родители и ученици	
II.1 Избори	Предвидување/дополнување и ревизија на постапката за избор на претседателство на одделението/ класот и училишна заедница ⁶	Запознавање со постапката за избор на претседателство на одделението/класот и училишна заедница
II.2 Активности за промена	Вклучување на детален план за работа на училишната заедница во Годишната програма на училиштето	Спроведување на активности за промена во училиштето од страна на училишната заедница
III.3 Вклучување во процеси на носење одлуки	Изготвување процедури за вклучување на претставници на учениците во процесите на носење одлуки во училиштето	Спроведување на активности во училиштето
ОДГОВОРНИ ЛИЦА	Директор, стручна служба, одговорни наставници-координатори на активностите за намалување на насилството, ученици-претставници на Училишната заедница	Класни раководители, ученици, директор

⁶ - Според Прирачникот за демократско учество на учениците во училиштето <http://pmio.mk/wp-content/uploads/2013/08/Demokratska-participacija-A.pdf>
<http://pmio.mk/wp-content/uploads/2013/08/Demokratska-participacija-M.pdf>

VI ТЕМА – НАСИЛСТВО ВО РЕЛАЦИЈА НАСТАВНИК – УЧЕНИК				
АКТИВНОСТИ	ПОДРАЧЈА НА ИНТЕРВЕНЦИЈА	ВРЕМЕНСКА РАМКА		
	<p>А. Политики и процедури</p> <p>Вклучување заложба за нулта толеранција за физичко и психичко казнување на ученици во официјалните документи на училиштето</p>	<p>Б. Капацитети и компетенции на наставници, родители и ученици</p> <p>Претставување на одредбите од Законот за основно образование за одговорност на вработен (наставник) во случај на употреба на физичко или психичко казнување врз ученик на сите чинители (усна презентација, дискусија и доставување на копија во хартиена верзија)</p> <p>Претставување на Протокол за безбедност и постапување со ученици во случаи на насилство како и Стратегија за намалување на насилството во училиштата 2012-2015 (усна презентација, дискусија и доставување на копија во хартиена верзија)</p> <p>Претставување на постапката за пријавување физичко и психичко казнување (усна презентација, дискусија и доставување на копија во хартиена верзија)</p> <p>1. спроведување обуки за алтернативи на казнување и обезбедување дисциплина од надворешни експерти за наставници, родители и ученици</p> <ul style="list-style-type: none"> » ненасилна комуникација » насилство и последици » комуникациски вештини » давање фидбек » почитување процедури (индивидуална одговорност) » разбирање и разрешување конфликти » управување со стрес 	<p>В. Реализирање активности од наставници, родители и ученици</p> <p>Доследно спроведување на процедурите</p> <p>Креирање услови (сандаче за пораки, анонимно јавување, соработка со локални и други НВО) за спроведување на постапката за пријавување на физичко и психичко казнување</p>	<p>ВРЕМЕНСКА РАМКА</p>
<p>III. 1. Функционалност на законските политики и процедури во однос на санкционирање на ученици и нулта толеранција за физичко и психичко казнување на ученици</p>	<p>Креирање безбедна постапка за пријавување физичко и психичко казнување од страна на наставници</p>			

<p>ОДГОВОРНИ ЛИЦА</p>	<p>Директор, стручна служба</p>	<p>Координатори на програмата за намалување на насилството</p>	<p>Директор, стручна служба, одговорни наставници-координатори на активностите за намалување на насилството</p>	
<p>III.2. Соработка со училишта во општината и државата</p>	<p>Изработка на план за размена на искуства на училиштата од спроведување на програмата за превенција и намалување на насилството во училиштата</p>	<p>Поттикнување на заемно учење преку споделување позитивни практики во врска со безбедност во училиште</p>	<p>Формирање мрежа на соработка за размена на искуства преку електронски платформи и директен контакт</p>	
<p>ОДГОВОРНИ ЛИЦА</p>	<p>Директор, стручна служба, одговорни наставници-координатори на активностите за намалување на насилството, ученици-претставници на училишната заедница</p>	<p>Одговорни наставници-координатори на активностите за намалување на насилството, ученици-претставници на Училишната заедница</p>	<p>Одговорни наставници-координатори на активностите за намалување на насилството сите во училиштето</p>	

VI ТЕМА – НАСИЛСТВО ВО РЕЛАЦИЈА НАСТАВНИК – УЧЕНИК			
АКТИВНОСТИ	ПОДРАЧЈА НА ИНТЕРВЕНЦИЈА	ВРЕМЕНСКА РАМКА	
	А. Политики и процедури	Б. Капацитети и компетенции на наставници, родители и ученици	В. Реализирање активности од наставници, родители и ученици
<p>III.1. Функционалност на законските политики и процедури во однос на санкционирање на ученици и нулта толеранција за физичко и психичко казнување на ученици</p>	<p>Вклучување заложба за нулта толеранција за физичко и психичко казнување на ученици во официјалните документи на училиштето</p> <p>Креирање безбедна постапка за пријавување физичко и психичко казнување од страна на наставници</p>	<p>Претставување на одредбите од Законот за основно образование за одговорност на вработен (наставник) во случај на употреба на физичко или психичко казнување врз ученик на сите чинители (усна презентација, дискусија и доставување на копија во хартиена верзија)</p> <p>Претставување на Протокол за безбедност и постапување со ученици во случаи на насилство како и Стратегија за намалување на насилството во училиштата 2012-2015</p> <p>(усна презентација, дискусија и доставување на копија во хартиена верзија)</p> <p>Претставување на постапката за пријавување физичко и психичко казнување</p> <p>(усна презентација, дискусија и доставување на копија во хартиена верзија)</p> <p>1. спроведување обуки за алтернативи на казнување и обезбедување дисциплина од надворешни експерти за наставници, родители и ученици</p> <ul style="list-style-type: none"> » ненасилна комуникација » насилство и последици » комуникациски вештини » давање фидбек » почитување процедури (индивидуална одговорност) » разбирање и разрешување конфликти » управување со стрес 	<p>Доследно спроведување на процедурите</p> <p>Креирање услови (сандаче за пораки, анонимно јавување, соработка со локални и други НВО) за спроведување на постапката за пријавување на физичко и психичко казнување</p>

<p>ОДГОВОРНИ ЛИЦА</p>	<p>Директор, стручна служба</p>	<p>Координатори на програмата за намалување на насилството</p>	<p>Директор, стручна служба, одговорни наставници-координатори на активностите за намалување на насилството</p>	
<p>III.2. Соработка со училишта во општината и државата</p>	<p>Изработка на план за размена на искуства на училиштата од спроведување на програмата за превенција и намалување на насилството во училиштата</p>	<p>Поттикнување на заемно учење преку споделување позитивни практики во врска со безбедност во училиште</p>	<p>Формирање мрежа на соработка за размена на искуства преку електронски платформи и директен контакт</p>	
<p>ОДГОВОРНИ ЛИЦА</p>	<p>Директор, стручна служба, одговорни наставници-координатори на активностите за намалување на насилството, ученици-претставници на училишната заедница</p>	<p>Одговорни наставници-координатори на активностите за намалување на насилството, ученици-претставници на Училишната заедница</p>	<p>Одговорни наставници-координатори на активностите за намалување на насилството сите во училиштето</p>	

3. ПЛАН ЗА РЕАГИРАЊЕ ВО ВОНРЕДНИ СИТУАЦИИ

Непосредна опасност	Одговорната личност за реагирање во вонредни ситуации ќе:	Последователна реакција
<ol style="list-style-type: none"> 1. Да го активира тимот за вонредни ситуации; 2. Идентификување на ризикот и очекуваното вилјание; 3. Разгледување на планот за реагирање; 4. Се консултира со заинтересираните страни во управување со вонредни ситуации (локални, регионални, национални); 5. Одлучување за стратегијата; 6. Спроведување на стратегијата; 7. Започнување со планот за комуникација; 8. Рагледување за продолжување со работа 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Ја проценува сигурноста на вработените и учениците 2. Контакттира служби за вонредните ситуации ако е потребно; 3. Спроведување на евакуација или привремено затворање ако е потребно; 4. Известување на локалните служби за итни случаи; 5. Следење на случувањето и реагирање; 6. Применување на Комуникациска стратегија. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Проценување на сигурноста на вработените и учениците; 2. Проценување на состојбата на просториите во училиштето 3. Ако постои видлива штета или потенцијална опасност, тогаш организира разгледување на локацијата; 4. Ако е потребно, се разгледува можноста за повремено затворање; 5. Се продолжува со работа само доколу тоа го дозволуваат условите

Тим на организација за реагирање во итни случаии:

Улога	Одговорно лице	Контакт:
Одговорна личност за реагирање во итни ситуации	.....	.....
Оперативен Службеник	....	....
	.....	....
Логистички службеник	....	.....
	....	.....
Комуникациски службеник	.....	.....
Финансиски службеник		
Службеник за безбедност и благосостојба		

Листата на контакт лица е вклучена во Планот за управување со вонредни состојби. Ги наведува организациските и регионалните одговорни субјекти и механизмите за помош пред, за време или по настанот.

Мапа на седиштето на училиштето

Евакуационен план

Приоритет	Сигурност на учениците и вработените
Пријавување на вонредна состојба	Во случај на итна состојба одма јави се
Евакуација	Сигнал Информирајте ги вработените и учениците за итна евакуација усмено или телефонски
	Процедура Пратење на планот за евакуација
	Посебно упатство Не го користи лифтот за излегување
Евакуација	Област на евакуацијата Улица
	Процедура на евакуација <ul style="list-style-type: none"> » Припреми за евакуација » Припрема на работното место за напуштање на просторијата. » Исклучување на компјутерите; исклучување на доводот на гас, како и струја само доколку е сигурно така да се постапи. » Во случај на пожар, затвори ги сите врати во просторијата по излегување од истите – не ги заклучувај. » Помогни им на луѓето кои се наоѓаат во непосредна опасност. » Напуштање на зградата преку најсигурниот пат. » Придржување на сите упатства од одговорната личност за реагирање во итни случаи. » Мирно да се тргнеме од место на собирот или друга сигурна област како и останување таму се додека не се добие инструкција за друга постапка. » Пратење упатство на особата за итни случаи
Евакуација	» Никој да не се враќа во било која просторија- се додека не добие одобрување од личноста одговорна за вонредни ситуации.
Општи принципи	<ul style="list-style-type: none"> » Приоритет е безбедноста на децата » Сите вработени и ученици автоматски се исклучени. » Ниедна личност не треба да ја ставиме во позиција на ризик » Проба за евакуација се спроведува најмалку еднаш годишно. Исто така, еднаш годишно се проверува и апаратот за гасење на пожар. » Службеникот за безбедност е одговорен за исклучување на електричната енергија, како и да ги контактира итните служби и да прати помош која ќе спроведе сигурна одалеченост.
Комуникација	Ако евакуацијата трае подолг временски период, одговорната личност за реагирање во итни ситуации активира комуникациски план како би ги информирала вработените и учениците за понатамошните чекори.
Подготовки	<ul style="list-style-type: none"> » Мапата за итни евакуации мора да биде јасно прикажана во сите простории » На личностите кои помагаат им е обезбеден краток преглед на планот за евакуација

1. Акција во посебни итни ситуации

<p>Пожар во зградата</p>	<ol style="list-style-type: none"> 1. Повикајте ја противпожарната служба на 193 и следете ги инструкциите, 2. Информирајте ги вработените и учениците за напуштање на просториите, 3. Веднаш пријавете ја итната ситуација 4. Изгаснете го пожарот (само доколку е сигурно), 5. Ако е потребно – следете ги процедурите за евакуација на локацијата: <ul style="list-style-type: none"> » Евакуирајте се во просторијата за состаноци со затворање на сите врати и прозорци зад вас, » Проверете дали се сите вработени, ученици и посетители на број, » Контактирајте со родителите ако има деца во време на пожарот.
<p>Закана со бомба или опасни материи</p>	<ul style="list-style-type: none"> » Повикајте ја полицијата на бројот 192 и пробајте да и ги следите инструкциите, » Пријавете ги заканите на лицето одговорно за вонредни ситуации » Не допирајте никаков сомнителен предмет, » Ако се пронајде сомнителен објект или идентификувате опасност во одреден простор тогаш може да се разгледа евакуацијата, » По потреба, под сигурносни околности, напуштете го реонот одма ако сте во близина на предметот на закана » Осигурајте се дека никој од луѓето не се движи околу објектот » Осигурајте се дека луѓето кој се евакуирани се преместени на безбедна локација <p>Доколку се закануваат со бомба/опасни материи преку телефонски повик:</p> <ul style="list-style-type: none"> » Не ја прекинувајте врската, » Ако е можно, направете листа на закани додека трае телефонскиот разговор, » Задржете го јавувачот што е можно повеќе на линија за да се добијат што е можно повеќе информации, » Јавете се на полиција на бројот 192, од друг телефон, без знаење на соговорникот. <p>Ако заканата од бомба/опасна материја се прима преку пошта:</p> <ul style="list-style-type: none"> » Ставете го писмото во чиста кеса или ракав, » Избегнувајте го понатамошното допирање на ковертот или предметот, » Јавете се на полиција на 192 побарајте и следете ги советите, » Информирајте го одговорното лице за итни ситуации. <p>Ако заканата од бомба/опасна материја се прима електронски или преку web страница на организацијата:</p> <ul style="list-style-type: none"> » Не ги бришете пораките, » Јавете се на 192 за итни случаи и побарајте и следете ги советите, » Информирајте го одговорното лице за реагирање во итни ситуации.

<p>Временски непогоди</p>	<p><i>Ненадеен настан во текот на работното време</i></p> <ul style="list-style-type: none"> » Јавете се на 192 или 195 ако се потребни служби за итни ситуации и следете ги советите, » Посоветувајте се со одговорното лице за реагирање во итни ситуации, » Пред невремето чувајте ги или осигурајте ги предметите кои се наоѓаат надвор, како што се градинарски мебел или канти за ѓубре, » Исклучете ја електричната опрема- покрите ја/ или поместете ја оваа опрема подалеку од прозор, » Обезбедете ги прозорите (затворените завеси и ролетни) и надворешните врати. Ако е потребно, залепете траки на прозорците и стаклените врати. Користете вреќи со песок ако е потребно; » Заклучете. <p><i>За време на големо невреме:</i></p> <ul style="list-style-type: none"> » Останете во зградата и не застанувајте во близина на прозорци, » Ограничете ги јавувањето на телефонските линии само на итни јавувања, особено за време на грмотевици, » Пријавете ги сите прашања во врска со безбедноста и добросостојбата на вработените, учениците и посетителите на одговорното лице за реагирање во итни ситуации , » Слушајте го локалното радио или телевизор на уреди на батерии, за предупредување за времето и совети. <p><i>Прогноза за следните случувања (на пр. бура, поплава)</i></p> <ul style="list-style-type: none"> » Ако предупредувањето за времето и советите од службата за итни ситуации укажува на сериозни временски случувања на локацијата, одговорната личност за реагирање во итни ситуации ќе одлучи дали организацијата ќе биде привремено затворена. » Процедурата за привремено затворање мора да биде спроведена.
<p>Земјотрес</p>	<ul style="list-style-type: none"> » Јавете се на 193 или 195 за итни ситуации и побарајте и пратете ги советите, » Евакуирајте се на сигурно место, » Проверете дали сите вработени и ученици се на број, » Чекајте ги сите јасни совети од службата за итни ситуации или понатамошни совети пред да продолжите со нормалните активности

2. Локален/регионален тим за реагирање

Ниво	Тим	Одговорно службено лице	Назначен службеник
Локално	....	....	....

3. Комуникациски детали

Контакт детали на организацијата

Функција	Име и презиме	E-mail	Број на телефон:
Директор			
Менаџер на програмата			
Менаџер на програмата			
Координатор на проектот			
Координатор на Детската информативната културна служба - DX			
Менаџер на финансии			
Координатор/ка за односи со јавност			
Софтверски асистент			
Софтверски асистент			

4. Броеви на телефони за итни случаеви

Копија на оваа листа треба да има до централниот телефон

Служба	Контакт	Број на телефон
Полиција	Животна опасност или временски критична итност	192
	Инцидент што не го загрозува животот	192
	Локална полициска станица	
Амбуланта	Локални здравствени домови	
Полиција	Итна служба	193
Државна служба за итни случаи		
Болница	Итна служба	194
Струја	Електростопанство	
Доставувач на гас		
Услуга за безбедност на деца	Центар за социјална работа	

Контакт во локалната заедница

	Контакт	Број на телефон
		/

5. Обучен кадар

Член на тимот	Тренинг	Обучен од

6. Општи информации

Број на телефони:			
Локација	Број на телефон		
Институција	Локација	Давател на услуга	Локација за исклучување на услуга
Гас			
Вода			
Струја			